

Yazar: (E)Tuğg.Dr.Oktay Bingöl

ABD-Rusya Mücadelesinin Geleceği: Kırım, Ukrayna ve Ötesi

ABD ve Rusya ilişkilerinde bir süredir yaşanan gerginlik Ukrayna krizi ve devamında Kırım'daki referandum ile zirveye tırmandı. Bu krizde ABD, AB ile birlikte şu ana kadar Rusya'nın Ukrayna'nın içişlerine müdahalesine ve Kırım'daki tutumuna karşı bazı yaptırım kararları almasına rağmen ihtiyatlı bir tavır takındı. Asıl mücadelenin Kırım referandumunda Rusya'ya bağlanma kararı sonrası yaşanması bekleniyor.

Kırım'ın Rusya'ya bağlanması için referandumda alınan kararın Rusya tarafından onaylanması ve hayata geçirilmesi gerekiyor. Rusya'nın bu yönde bir kararının, mevcut uluslararası sistemde ülkelerin toprak bütünlüğünün ihlali olarak değerlendirileceği açıktır. Bu konuda Rusya'nın batıdan tepki göreceği gibi içerisinde ayrılıkçı hareketler nedeniyle Çin gibi ülkelere destek görmesi de zordur. Bu nedenle Rusya'nın referandum sonrası tutumu şu ana kadar olandan daha önemlidir.

Gerçekte Rusya referanduma kadar avantajlı konumdaydı. Bundan sonra ise zor bir sürece giriyor. Kırım'ın bağlanma talebini kabul ettiğinde sert yaptırımlarla karşılaşacağı gibi elindeki en önemli pazarlık gücünü de erkenden kullanmış olacak. Kabul etmediğinde ise kararlığı zayıflayacak ve itibarı zarar görecektir.

Rusya'nın Ukrayna bağlamındaki hedefleri; Karadeniz donanması ve deniz ticareti için Sivastopol ve Odessa limanlarına erişimin devamlılığı; Ukrayna üzerinden geçen enerji hatlarını satın alma, en azından sorunsuz olarak kullanma; Ukrayna'da kendine yakın, en azından tarafsız bir yönetim olması, dolayısıyla Ukrayna'nın AB ve NATO'ya üyeliğinin engellenmesi şeklinde sıralanabilir. Bu çerçevede Rusya'nın; Kırım'ın kendisine bağlanma kararını Ukrayna'da 25 Mayıs'ta yapılacak erken başkanlık seçimleri öncesi ve sonrasında güç paylaşımı ve ulusal çıkarlarının devamı için pazarlık konusu olarak kullanması rasyonel görünmektedir.

2014 Ukrayna krizinin kısa sürede bölgeselleşmesinde ve ABD-Rusya arasında önemli bir sorun haline gelmesinde birçok faktörün yanında Rusya'da Putin'in iktidara geldiği 2000 yılından bugüne kadar geçen dönemin etkisi vardır. Şimdiden siyaset bilimi ve siyasi tarih yazınında "Putin dönemi" olarak yer alan 14 yıllık süreci; 2000-2006 arası ve 2006 sonrası şeklinde iki genel aşamaya ayırmak mümkündür.

Birinci dönemde; Rusya kendi içinde sorunlarla meşgul olduğundan ve kapasite eksikliğinden dolayı yakın çevresine karşı savunmaya çekilmiş, stratejik derinliklerde ise oyun dışı kalmıştır. Bu dönem aynı

zamanda ABD'nin gücünün zirvesine ve hukuk tanımaz saldırganlığına; AB ve NATO'nun genişleme dalgalarına denk gelmektedir. Putin, ülke içerisinde kontrol dışındaki oligarklarla, Kuzey Kafkasya'da isyanlarla uğraşırken ve ekonomide tutunamaya çalışırken, yakın çevresinde NATO ve AB süratle genişleyerek sınırlarına yaklaşmıştır. 2007 yılına kadar eski Doğu Bloğu ve SSCB alanından 10 ülke NATO ve AB'ye üye olmuştur. ABD, başta NATO olmak üzere birçok kanalla Orta Asya ülkelerine de nüfuz ederek Rusya'yı çepçevre sıkıştırmıştır.

Diğer taraftan yakın çevredeki renkli devrimler Rusya'nın limitlerini test etmiştir. 2003'de Gürcistan'da Gül, 2004'de Ukrayna'da Turuncu ve 2005'de Kırgızistan'da Lale devrimleri sonrası batı yanlısı veya Rusya'ya daha mesafeli hükümetler iş başına gelmiştir.

Yakın çevrede bunlar olurken 2003 ve 2006 arasında Putin önce içeride temizlik yaparak iç siyasette hâkimiyet sağlamış, ülke yönetimini merkezileştirmiş, Rus milliyetçiliğini teşvik etmiştir. Ekonomik olarak da merkezileşme yaşanmış, buna direnen oligarklar etkisizleştirilmiştir. Kuzey Kafkasya kontrol altına alınmış, yerel yetkiler azaltılmış ve ayrılıkçı hareketler büyük oranda bastırılmıştır.

İkinci dönemde Putin içeride gücünü sağlamlaştırdıktan sonra yakın çevreye yönelmiş ve üç temel güç unsuru olan Rus nüfus, enerji ve askeri kapasitesine güvenmiştir.

Rusya 2006'da önce Ukrayna'yı doğalgaz fiyatları ile sıkıştırmış, gazın bir süre kesilmesi sadece Ukrayna'yı değil Avrupa'yı da sıkıntıya sokarak Rusya'nın önemli bir oyuncu olduğunu göstermiştir. Ukrayna üzerindeki baskıların etki yaratmasıyla Turuncu Devrim'in getirdiği yönetim ve ittifaklar kısa sürede dağılmıştır. Enerji kartı 2009'da bir kez daha kullanılmış ve 2010'da Rusya yanlısı Yanukoviç'in başkanlığına giden yol açılmıştır.

NATO'nun Nisan 2008 başındaki Bükreş zirvesinde Ukrayna ve Gürcistan'ın üyelikleri ile ilgili adım atılmamasına rağmen Füze Savunma Kalkanıyla ilgili sistemlerin Çek Cumhuriyeti ve Polonya'da konuşlandırılması kararı Rusya tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Rusya, NATO ve ABD'nin bu adımının karşılığını 13 Ağustos 2008'de Gürcistan-Abhazya krizinde kuvvet kullanarak vermiştir.

Bu hamle ABD, AB ve özellikle Gürcistan ile Ukrayna'ya; Rusya'nın bu iki devletin NATO'ya girişlerinin kırmızı çizgisi olduğunu ve bu yönde kararlılığını göstermek için atılmıştır. Kuvvet kullanma aynı zamanda Rusya'yı dışarıda bırakarak batıya petrol göndermek isteyen Kazakistan'a verilen bir mesaj olmuştur. Kazakistan mesajı almış ve planlarını gözden geçirmiştir.

Ocak 2010'da Ukrayna'da Yanukoviç iktidarı sonrası Rusya ile yakın işbirliği dönemi başlamıştır. 2010 Nisan ayında Kırgız başkan Bakiyev yönetimi değişmiş ve Ruslara daha yakın bir yönetim iktidara gelmiştir. Gürcistan'da ise Ekim 2012 parlamento ve 2013 başkanlık seçimleri ile Gül Devrimi sonlanmış, yeni yönetim Rusya'ya yaklaşmıştır.

Rusya, kendi liderliğindeki Avrasya Gümrük Birliği'ni, Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya arasında siyasi ve ekonomik işbirliğinin artırılması için kritik bir vasıta olarak görmektedir. Gümrük Birliği'ne Ukrayna, Ermenistan ve Kırgızistan'ın da katılması durumunda Rusya için önemi artacaktır.

ABD son yıllarda genellikle Avrasya olaylarından uzak kalmaktadır. Orta Asya Cumhuriyetlerindeki gelişmelerde sessiz kalmış, Gürcistan'a askeri müdahaleye karşı beklenmedik şekilde temkinli tepki göstermiştir. Ancak Ukrayna krizinde giderek daha aktif bir politika emareleri görünmektedir. Bunun birkaç nedeni olduğu değerlendirilmektedir.

Öncelikle ABD, Ukrayna krizinin Avrupa'da mevcut dengeyi bozmasından ve Avrupa'nın güvenliğini tehlikeye sokmasından endişe etmektedir. Diğer taraftan Rusya ile gerginleşen ikili ilişkilerin etkisi de önemli görülmektedir. Gürcistan'a askeri müdahale, Edward Snowden olayı ve Suriye'de Esad rejimine verilen destek gibi önemli konularda savunmada kalan ABD'nin, Ukrayna krizini Rusya'yı savunmaya zorlamak ve uluslararası kamuoyu nezdinde zor durumda bırakmak için fırsat olarak görüyor olması da olasıdır.

Ukrayna krizi kendi iç dinamiklerinin ötesinde; ABD, AB ve Rusya gibi üç büyük gücün mücadelesinde "Doğu Avrupa'da büyük oyun" özellikleri taşımaktadır. Tarihsel süreçte benzer mücadeleler on yıllarca devam etmiş ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Mevcut koşullar altında Ukrayna görünür bir gelecekte bir taraftan Rusya ile AB arasında bir bölgesel güç mücadelesine diğer taraftan Rusya ile ABD arasında küresel bir rekabetin enstrümanı olmaya, dolayısıyla kriz sarmalından kurtulmamaya aday ülke olarak görünmektedir.

Rusya Kırım'da ayrılıkçı hareketi dış politika vasıtası olarak kullanarak tehlikeli bir oyuna başlamıştır. Büyük oyun devam ettikçe ve batı ile mücadelesi sertleştikçe Rusya, self determinasyon kozunu Abhazya, Güney Osetya ve Moldova'nın Trans Dinyester bölgesinde de kullanma ve istikrarsızlıklar yaratma kapasitesine sahiptir. Ancak benzer adımların Kuzey Kafkasya'da kendisine karşı atılması da mümkündür. Bu bağlamda ABD ve AB uzun süredir Rusya'nın egemenlik sorunu olarak gördükleri Kuzey Kafkasya Cumhuriyetlerinde ulusal hareketleri desteklemeleri ve ayrılıkçı taleplerin dillendirilmesi sürpriz görülmemelidir.

Self determinasyon kavramının Avrasya'da dış politika, bölgesel ve küresel mücadele enstrümanı olarak kullanılmasının Ortadoğu'daki Kürt dinamiğini etkilemesi kaçınılmazdır. Böyle bir ortam özellikle Suriye'de bir süre önce ilan edilen Kürt Özerk Yönetimi lehine önemli bir fırsat yarattığı gibi, Türkiye'nin güneydoğusundaki özerklik tasarımcılarına da teşvik unsuru olmaktadır. Kırım olgusunun KKTC bağlamında nasıl etkiler yaratacağı ise Doğu Akdeniz ve Avrasya'daki güç dengesi ile Türkiye'de

dağılan iç ittifak sonrası yeniden yapılanmakta olan iç siyasetin yönüyle bağlantılı olacağı değerlendirilmektedir.

Ukrayna krizinin uzun vadeli önemli yansımalarından birisi enerji jeopolitiğindeki değişimdir. AB'nin Rusya doğalgazına bağımlılığı ve Rusya'nın Avrupa'nın bir bölümündeki enerji dağıtım altyapısı üzerindeki artan kontrolü batı açısından uzun dönemli bir tehdit olarak algılanmaktadır. Rusya'nın AB'nin petrol ve doğalgaz ithalatındaki payı gerçekte yüzde 25'tir. Ancak bazı doğu Avrupa ülkeleri petrol ve doğalgaz olarak tamamen Rusya'ya bağımlıdır.

2009'da yaşanan doğalgaz krizleri Rusya ve AB ülkelerini alternatif hatlara yöneltmiştir. 2011'de Gazprom Almanya'ya Baltık denizi altından geçen Kuzey Akım'dan gaz vermeye başlamış, Rusya ilave iki hat yapılmasını teklif etmiş ancak Almanya Rusya'ya bağımlılığı daha fazla artırmamak için bunu reddetmiştir. Almanya Rus teklifi yerine, Rus topraklarından geçmeyen, Azerbaycan ve Orta Asya'dan gazı Avrupa'ya taşıyacak Güney Koridoru projelerini desteklemektedir. Azerbaycan Şah Deniz-2 rezervlerini Türkiye-Yunanistan-İtalya bağlantısıyla Avrupa'ya taşıyacak boru hattını tercih etmektedir. Ancak bu hat 2019'da işletmeye açılabileceği gibi kapasitesi de yetersizdir. Dolayısıyla bağımlılığı azaltmayacağı düşünülmektedir. Güney Koridoru'nda başta Nabucco olmak üzere diğer projelerin hayata geçirilmesinde ise ciddi sıkıntılar söz konusudur. Almanya ayrıca sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) tesislerine büyük yatırımlar yapmaktadır. Şu anda Karadeniz'in her iki yakasında Gürcistan ve Romanya'da terminaller faaldir. Başta Afrika olmak üzere Rusya dışındaki üreticilerden doğalgazın Almanya'ya getirilmesi için Baltık Denizi'nde yeni LNG terminalleri de önemli bir seçenektir. ABD ile müşterek kaya gazı araştırmaları da devam etmektedir.

AB'nin bu hamlelerine karşı Rusya'nın ana amacı ise Avrupa'nın çabalarını baltalamak olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkmen gazını Avrupa'ya taşıyacak Trans Hazar boru hattını şimdilik engellemeyi başarmıştır. Ayrıca İtalya ile anlaşarak Karadeniz'in altından geçen Güney Akım projesini hayata geçirmiştir. Bu projeye Sırbistan, Slovenya ve Macaristan da katılmıştır. Güney Akım 2015 sonunda hizmete açıldığında Rusya'nın Ukrayna altyapısına bağımlılığı azalacak, hatta boru hatlarının uygun fiyatlarla satın alınması için koz olarak kullanılabilir. AB ise Rus gazına bağımlılığı artıracığı için Güney Akım'a zorluk çıkararak engellemeye çalışmaktadır.

Diğer taraftan Orta Doğu ve Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının Rus toprakları dışından Avrupa'ya taşınması önemli seçenekler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu seçeneklerin hayata geçirilebilmesi Doğu Akdeniz'de uzun dönemli istikrar sağlanması bağlamında İsrail-Türkiye, Kıbrıs sorunu, Ortadoğu Barış Süreci, Suriye krizi, Kürt sorunu ve İran'ın nükleer programı anlaşmazlığında ilerleme sağlanmasına bağlıdır.

Bu sorunların çözümünde Rusya'nın dışlanarak başarı sağlanmasının zorlukları ise sürdürülecek mücadelenin karmaşık yapısına işaret etmektedir. Rusya'nın Ukrayna kriziyle kendi yakın çevresine sıkıştırılmasını bu bağlamda da düşünmek gereklidir. Önümüzdeki dönemde Suriye krizi, İran-batı yaklaşması ile Doğu Akdeniz'de enerji işbirliği temelinde İsrail-Türkiye yaklaşmasında ve Kıbrıs sorununda ilerlemeler olması olasılık dâhilindedir.

Avrupa açısından alternatif enerji hatları inşasında başarı sağlandığında Avrupa'da Rus doğalgazına talebin, dolayısıyla fiyatların düşmesi kaçınılmaz görülmektedir. Temel ihracat gelirinin önemli bir kısmını doğalgaz oluşturan Rusya'nın böyle bir gelişmenin olumsuz etkilerini derinden hissedeceği açıktır. Buna karşı Rusya'nın da enerji pazarını çeşitlendirmeye yönelmesi ve Doğu Asya'da Çin, Japonya ve Güney Kore'ye ağırlık vermeye çalışması mümkündür.

ABD'nin Doğu Asya ve Pasifik'e yönelmeye başladığı bu dönemde yukarıdaki bağlamın küresel boyutta yeni çatışma alanları ve işbirliği fırsatları yaratması da kaçınılmaz görülmektedir.

Yazının son bölümünde sertleşen küresel mücadelenin bir tarafı olan Rusya'nın gerçek kapasitesini ve sınırlamalarını ortaya koyabilmek için kısa bir analize yer verme ihtiyacı duyulmaktadır.

Rusya'nın büyük ve köklü bir medeniyetin temsilcisi olduğunu şüphe yok. Coğrafyasının kendisine bahsettiği kaynakların çokluğu hemen herkes tarafından biliniyor. Eğitimli bir nüfusu var. Tüm bunlar büyük güç olmak için avantajlar sağlıyor. Ancak Rusya'nın fazla bilinmeyen öteki yüzü var. Ülkede 185 halk bulunuyor. Bunlar etnik grupların ve kabile farklılaşmalarının ötesinde kültürel ve siyasi olarak gelişmiş toplumsal gruplardır. Rusya'da yirmiye yakın özerk ve yarı özerk bölge var. Bu derece karmaşık bir çeşitlilik demokrasinin yerleştiği bir ülke için büyük bir avantajdır. Ancak Rusya için içerisinde kırılmaya hazır onlarca fay hattı demektir.

Rusya'nın milli geliri ağırlıklı olarak petrol ve doğalgaza dayalıdır. Ekonomisi ve mali sistemi fazlasıyla kırılgandır, krizlere dayanıklı değildir. Son bir iki ay içerisinde Rus borsasının ve Ruble'nin ciddi şekilde kötüleşen durumu bunun kanıtıdır.

Kaynak huzursuzluğu, diğer doğal kaynak zengini ülkelerde olduğu gibi Rusya'da da kendini gösteriyor. Rusya; demokrasi, insan hakları, özgürlükler ve şeffaflıkta diplerde bulunan bir ülke. Yolsuzluk ve yozlaşmada 175 ülke arasında 136'ncı sırada yer alıyor. Yargı bağımsızlığında 142 ülke arasında 123, ifade özgürlüğünde ise 179 ülke arasında 142'nci sırada. Rusya, Avrupa İnsan hakları Mahkemesi'nde hakkında en fazla dava açılan ülkedir. Tek başına Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya toplamından 10 kat daha fazladır. Gelir dağılımı son derece bozuktur. Yüzden fazla Rus oligarkı dünyanın en zengin 500 kişisi arasında yer alıyor.

Özetle Rusya tam bir *mafyokrasi* devletidir. Böyle bir ülkenin bu gidişiyle doğalgaz ve petrol gelirleri azaldığında kaosa sürüklenmesi kaçınılmazdır. Kaos ise parçalanması anlamına gelir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyanın gereği önümüzdeki dönemde Rusya hakkında çok şey yazılacak ve konuşulacaktır. Bu noktada Türkiye'de mevcut yarı açık Rusya sempatisini kavramsallaştırmanın zorluğundan ve çelişkisel özelliğinden de bahsetmek gerekiyor.

Tarihimizde en çok savaşı Ruslarla yapmışız, en ağır yenilgileri onlardan almışız, batıda Yeşilköy'e, doğuda Erzurum'a kadar ülkemizi işgal etmişler. Defalarca donanmamızı yakmışlar, isyanlarda başrolü oynamışlar. Kafkaslarda soykırımlara benzer kitlesel katliamlar, sürgünler, yer değiştirmeler ve hala devam eden insanlık dışı baskıların izleri çok tazedir. Üstelik Türkiye'de Kuzey Kafkasya ile tarihsel, kültürel ve toplumsal bağı olan milyonlarca insan yaşıyor.

Bu gerçeklere rağmen Rusya'yı kutsayan yaklaşımları bir taraftan "Stockholm sendromu" veya "Cellâdına âşık olmak" ile SSCB'nin istiklal savaşında yaptığı sınırlı yardımların romantizmine, diğer taraftan Sosyalizm-Rusya yanılısaması ile "denize düşen yılana sarılır" özdeyişinde yer bulan jeopolitik tutuculuğa bağlamak gerekiyor.

